

ДАНИ СРПСКОГА ДУХОВНОГ ПРЕОБРАЖЕЊА
XXV

SERBIAN SPIRITUAL REVIVAL WEEK
XXV

THE MIDDLE AGES
IN SERBIAN SCIENCE, HISTORY,
LITERATURE
AND ARTS
IX

SYMPOSIUM
DESPOTOVAC–MANASIJA, AUGUST 20–21, 2017

Editorial Board

Stanoje Bojanin, PhD (Belgrade, Serbia); Zlata Bojović, PhD, corresponding member of SASA (Belgrade, Serbia); Pavle Dragičević, PhD (Banja Luka, Republic of Srpska); Ekaterina Yakushkina, PhD (Moscow, Russia); Gordana Jovanović, PhD (Belgrade, Serbia); Viktor Savić, PhD (Belgrade, Serbia); Radoslava Stankova, PhD (Sofia, Bulgaria); Rada Stijović, PhD (Belgrade, Serbia); Jelica Stojanović, PhD (Nikšić, Montenegro); Ljiljana Stošić, PhD (Belgrade, Serbia); Wolfgang Steininger, PhD (Graz, Austria)

Editor-in-Chief
GORDANA JOVANOVIĆ

DESPOTOVAC
2018

ДАНИ СРПСКОГА ДУХОВНОГ ПРЕОБРАЖЕЊА
XXV

СРЕДЊИ ВЕК У СРПСКОЈ
НАУЦИ, ИСТОРИЈИ,
КЊИЖЕВНОСТИ
И УМЕТНОСТИ
IX

НАУЧНИ СКУП
ДЕСПОТОВАЦ–МАНАСИЈА, 20–21. АВГУСТ 2017

Редакција

*др Сјаноје Бојанин (Београд, Србија); др Злајна Бојовић,
дописни члан САНУ (Београд, Србија); др Павле Драгичевић
(Бања Лука, Република Српска); др Јекатерина Јакушкина
(Москва, Русија); др Гордана Јовановић (Београд, Србија);
др Виктор Савић (Београд, Србија); др Радослава Сјанкова
(Софија, Бугарска); др Рада Симијовић (Београд, Србија);
др Јелица Симојановић (Никшић, Црна Гора); др Љиљана
Симошић (Београд, Србија); др Волфганг Шпајнгер (Грац,
Аустрија)*

Главни уредник
ГОРДАНА ЈОВАНОВИЋ

ДЕСПОТОВАЦ
2018

Издавачи
Народна библиотека „Ресавска школа“, Деспотовац
Институт за српски језик САНУ, Београд

За издаваче
Санела Симић
др Јасна Влајић-Поповић

Рецензенти
др Станоје Бојанин (Београд, Србија)
др Злата Бојовић, дописни члан САНУ (Београд, Србија)
др Гордана Јовановић (Београд, Србија)
др Рада Стијовић (Београд, Србија)

ISBN 978-86-82379-76-8

САДРЖАЈ

РАДА Р. СТИЈОВИЋ: Свечана беседа на отварању XXV Дана
српскога духовног преображења 19. августа 2017. године

7

СРЕДЊИ ВЕК У СРПСКОЈ НАУЦИ, ИСТОРИЈИ, КЊИЖЕВНОСТИ И УМЕТНОСТИ

СТУДИЈЕ И ЧЛАНЦИ

ГОРДАНА М. ЈОВАНОВИЋ (Београд): *О највишим на фрескама
манастира Ресаве (Манасије). Први део*

11

НАТАША С. ВУЛОВИЋ (Београд): *Библизми у сјису Живот Стефана
Лазаревића деспота српскога (Превод на савремени српки језик:
Гордана Јовановић)*

33

БОРИС С. СТОЈКОВСКИ (Нови Сад): *Помен десјоџа Сјефана
Лазаревића у једном хебрејском извору*

45

БРАНИСЛАВ Ј. ЦВЕТКОВИЋ (Јагодина–Београд): *Порјереј
десјоџа Сјефана Лазаревића на Пјујској Гори: исјориографска
консјрукција*

59

РАДИВОЈ Ђ. РАДИЋ (Београд): *О сељацима углавном негавивно
(Поводом једне реченице Григорија Хиландарца)*

73

ДАНИЈЕЛ М. ДОЈЧИНОВИЋ (Бања Лука): *Сава као насјавник:
ареогагјско чјјање Доменјјана (I)*

87

ЉИЉАНА М. ЈУХАС-ГЕОРГИЈЕВСКА (Београд): *Чудо као
консјјувјивни елементи срјских жсјија XIV и јрве јоловине XV века*

93

ТОМИСЛАВ Ж. ЈОВАНОВИЋ (Београд): *Две јрјовейке о
јрејирању душе с јелом у срјским јрејисима*

113

ПАВЛЕ М. ДРАГИЧЕВИЋ (Бања Лука): *Два крајка јомена о
болести Сјефана Душана*

143

ДРАГИЋ М. ЖИВОЈИНОВИЋ (Београд): *Дорјеј Хиландарски и
јјјање његовог начелсјивања Свейом Гором*

159

МИЛОШ Б. ИВАНОВИЋ (Београд): *Власицела у жипицима
архиепископа Данила II*
171

ЗЛАТА Д. БОЈОВИЋ (Београд): *Србија у хуманисичким
Коментарима о мојем времену Луја (Лудовика) Цријевића Туберона*
185

АЛЕКСАНДАР Р. КРСТИЋ (Београд): *Околина Београда у иозном
средњем веку (Од иочейка XV до ирвих деценија XVI сиволећа)*
197

ВЛАДАН М. ТАТАЛОВИЋ (Београд): *Маијејев извешиај о сирадању
Исуса Хрисиа у сриској средњовековној егзегези*
223

НЕВЕН Г. ИСАИЛОВИЋ (Београд): *Заклейвене формуле у
средњовековним босанским иовелјама*
235

ВЕЛИБОР С. ЛАЗАРЕВИЋ (Приштина–Лепосавић): *Трајање и значај
манасиира Жуианьева*
253

БИБЛИОГРАФИЈА

СИЛВАНА Н. ЦАКИЋ (Деспотовац): *Библиографија научних скуйова
са Дана срискога духовног иреображења, Десийовац, 2012–2017.
године*
263

*ТРИБИНА „ДЕМОГРАФСКА САДАШЊОСТ И БУДУЋНОСТ
СРПСКОГ НАРОДА И СРБИЈЕ“, 22. АВГУСТ 2017. ГОДИНЕ*

АНКИЦА С. ШОБОТ (Београд): *Родна равнойравносий као услов
рехабилитације садашњег и будућег нивоа раћања у Србији*
287

ИВАН Ж. МАРИНКОВИЋ (Београд): *Дейоулација у Србији – сийање
и иерсийективна*
299

ПРИЛОГ

ЗЛАТА Д. БОЈОВИЋ (Београд): *Двадесей и ией година Дана срискога
духовног иреображења (Дани срискога духовног иреображења као
духовна задужбина)*
311

ХРОНИКА

САНЕЛА Р. СИМИЋ (Деспотовац): *Хроника XXV Дана срискога
духовног иреображења. Чейврй века иреображењских дана*
317

Драгић М. Живојиновић*
(Историјски институт, Београд)**

УДК: 271.222-64"13"
949.711"1345/1371"

ДОРОТЕЈ ХИЛАНДАРСКИ И ПИТАЊЕ ЊЕГОВОГ НАЧЕЛСТВОВАЊА СВЕТОМ ГОРОМ

Рад се бави дилемом о томе да ли су игуман српског атонског манастира Доротеј и његов имењак светогорски прот, за кога се зна да је био Србин и Хиландарац, иначе обојица забележени у савременим документима с почетка друге половине XIV века, иста особа. Истраживања из последњих сто и више година нудила су различита решења, укључујући и то да је несумњиво јединствена личност прота „подељена“, због непознавања целокупног изворног материјала, на Доротеја Србина и Доротеја Грка; а стваране су и додатне забуне услед мешања српског монаха на челу светогорске заједнице са његовим имењаком и млађим савремеником Доротејем из Ксиропотама, који је био атонски прот између 1384. и 1387. године. Поређењем српскословенских потписа светогорског прота са јединим очуваним потписом хиландарског игумана, примећују се бројне палеографске сличности, које наводе на закључак да их је писала иста рука, што би сведочило у корист тезе да су двојица Доротеја, Хиландарски и Атонски, заправо исто лице.

Кључне речи: Доротеј, Света Гора, манастир Хиландар, игуман, прот, потписи, XIV век.

Половином шесте деценије XIV столећа игуман манастира Хиландара био је јеромонах Доротеј. Незнатно касније на чело светогорске управе доћи ће истоимени члан српског атонског братства и остаће на том положају више од 10 година. Да ли је старешина српске обитељи идентичан проту светогорском или су двојица имењака и сународника делали у истом временском периоду, заокупљало је пажњу многих научника у претходних стотинак година, а закључци њихових истраживања нису понудили јединствено решење. Стога ћемо у овом

* dragic.zivojinovic@iib.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Средњовековне српске земље (XIII–XV век): ђолићички, ђивредни, друшћивени и ђравни ђроцеси* (бр. 177029), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

саопштењу дати преглед досадашњих резултата и представити сопствено виђење проблема о коме је реч.

На месту игумана Хиландара Доротеј је наследио Саву, који је у новембру 1354. године постао патријарх, под именом Сава IV.¹ Његово вођство над српском монашком заједницом посведочено је низом Душанових царских докумената који се везују за сабор у Крупиштима из 1355. године;² у запису на триоду мниха Макарија из 1358/1359. године;³ у запису на изборном јеванђељу преписаном у време игумана Арсенија 1336/1337. године, а илуминираном у време Доротеја 1359/1360. године;⁴ у недатованом запису монаха Дамјана на књизи беседа Јована Златоустог,⁵ као и у акту хиландарског братског сабора о давању келије Светог Саве Освећеног у Кареји на управу царици Јелени с краја шесте и почетка седме деценије XIV века.⁶ Већ у току 1361/1362. године Доротеј више није први човек Хиландара, будући да повеља патријарха Саве IV као игумана спомиње Теодосија.⁷ Несумњиво је да се наш јунак задржао на водећем месту барем пет година – од 1355. до 1360. године, што уопште није мали временски период узме ли се у обзир чињеница да је у претходних 10 лета, између 1345. и 1355. године, забележено чак девет различитих особа на том положају (Арсеније, Симеон, Кирил, Јевтимије, Калиник, Теодул, Јован, Сава,

¹ *Животи краљева и архиепископских српских. Написао архиепископ Данило и други*, изд. Ђ. Даничић, Загреб, 1866, 379–380; *Данилов ученик, други наслављачи Даниловог зборника*, прир. Г. Мак Данијел, прев. Л. Мирковић, Стара српска књижевност у 24 књиге, Књига седма, Београд, 1989, 128–129; К. Јиречек, *Историја Срба. Прва књига, до 1537 године (Политичка историја)*, прев. Ј. Радонић, Београд, 1978², 235; М. Пурковић, *Српски патријарси средњег века*, Диселдорф, 1976, 69.

² Реч је о укупно пет докумената, четири судскопотврдна акта и једној даровнопотврдној хрисовуљи; о њима детаљно говори М. Живојиновић, *Акци сабора у Крупиштима*, Глас Српске академије наука и уметности 420, 2012, 99–113, са освртом на претходна издања и старију литературу. Последња издања ових исправа доносе: С. Мишић, *Хрисовуље цара Стефана Душана о Светом Петру Коричком са сабора у Крупиштима*, Стари српски архив 11, 2012, 59–90; В. Петровић, *Повеља цара Стефана Душана Хиландару о селу Карбинцима*, Стари српски архив 14, 2015, 107–114; М. Копривица, *Повеља цара Стефана Душана Хиландару за забеле Понорац и Кручицу и њирг Книнац*, Стари српски архив 15, 2016, 109–130; С. Мишић, *Хиландарски фалсификаци хрисовуље Стефана Душана за манастир Светог Николе у Добрушци*, исто, 131–141.

³ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и написи*, I, Београд, 1902, № 114, 41.

⁴ *Исто*, № 68–69, 29–30.

⁵ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и написи*, II, Београд, 1903, № 4232, 411–412.

⁶ Д. Живојиновић, *Акци хиландарског браћског сабора о давању келије Светог Саве Јерусалимског у Кареји царици Јелени*, Стари српски архив 2, 2004, 89–105.

⁷ Д. Синдик, *Повеље српских патријарха Саве, Сиридона и Никодима*, Хиландарски зборник 9, 1997, 101–104.

Доротеј).⁸ Оваква „кадровска вртешка“ остаће одлика и друге половине XIV столећа, те ће се на месту игумана сменити најмање 13 особа у наредних 46 година.⁹ Та појава није била својствена само Хиландару, већ су се годишње смене уобичајиле и у другим атонским братствима за време српске власти над Светом Гором (1345–1371).¹⁰

Када је о носиоцима функције начелника монашке републике реч, знаменит је Исак, прот од 1316. до, безмало, 1346. године, после кога ће се ређати Нифон, Антоније Хиландарски, Арсеније, Теодосије Алипијски (у два наврата), можда Теодул Хиландарски и, сигурно, Силуан.¹¹ У децембру 1356. године први пут се јављају документи са потписом прота Доротеја, кога ће доцнији акт прота ГенADIЈА о разграничењу манастира Светог Павла и Дионисијата из октобра 1400. године назвати „Хиландарцем“.¹² Прве две исправе, сачуване у архивима словенских манастира Хиландара и Зографа, носе потписе на грчком, док је осталих осам (из децембра 1361. године за Дохијар; из јануара и октобра 1362. године за Ватопед и Кастамонит; из априла 1363. године за Свети Пантелејмон; из октобра 1364. године за Хиландар; из јануара и новембра 1366. године за Свети Пантелејмон, Ватопед и Хиландар) потписано српскословенским језиком.¹³ Докле је Доротеј стајао на челу

⁸ В. Мошин, М. Пурковић, *Хиландарски игумани средњег века*, прир. и допунила М. Живојиновић, Београд, 1999, 68–88, 107–109. За редослед начелствовања над општежићем в. Д. Живојиновић, *Калиник, игуман манастира Хиландара*, Историјски часопис ЛП, 2005, 109–134.

⁹ В. Мошин, М. Пурковић, *Хиландарски игумани*, 85.

¹⁰ *Archives de l'Athos XV. Actes de Xénophon*, édition diplomatique par D. Papachryssanthou, Paris, 1986, 22. Међутим, како истиче Душан Кораћ, *Светија Гора под српском влашћу (1345–1371)*, Зборник радова Византолошког института XXXI, 1992, 105, сличне ситуације забележене су током друге и треће деценије XIV столећа у манастирима Есфигмену и Великој лаври; о томе в. *Archives de l'Athos VI. Actes d'Esphigménou*, édition diplomatique par J. Lefort, Paris, 1973, 31; *Archives de l'Athos XI. Actes de Lavra IV*, Études historiques – Actes serbes. Compléments et index, par P. Lemerle, A. Guillou, N. Svoronos, D. Papachryssanthou, S. Ćirković, Paris, 1982, 61–62.

¹¹ Д. Папахрисанту, *Αἰθιονско монашиџво. Почети и организација*, са грчког превео С. Јакшић, Београд, 2003, № 52–58, 265–271. Редослед светогорских старешина унеколико се разликује у списковима које су састављали претходни истраживачи, уп. V. Mošin, *Svetogorski protat*, *Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 43, 1951, 90–92; J. Darrouzès, *La liste des Prôtes de l'Athos*, in: *Le Millénaire du Mont Athos 963–1963. Études et Mélanges* 1, Chevetogne, 1963, № 44–52, 423–430.

¹² „ὁ πρῶτος ἐκεῖνος κύρ Δωρόθεος ἀπὸ τοῦ Χιλανταρίου“ (покојни прот кир Доротеј из Хиландара), E. Kourilas, *Τὸ κέντρον τῶν ἡσυχαστῶν, ὁ Μικρὸς Ἄθως τοῦ ἁγίου Διονυσίου*, Ἀγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη. Μηνιαῖον ἐκκλησιαστικὸν καὶ θρησκευτικὸν περιοδικὸν 19, 1954, 154; „ὁ πρῶτος ἐκεῖνος κύρ Δωρόθεος ὁ Χιλανταρινὸς“ (покојни прот Доротеј Хиландарац), *ιστῖο*, 225.

¹³ L. Petit, *Actes de Chilandar. Première partie: Actes grecs*, у: Византијски временник, приложение к XVII тому, Санкт-Петербург, 1911, № 145, 307, редови 59–60 (децембар 1356. године); № 148, 313, ред 35 (октобар 1364. године); № 152, 322, редови 31–

атонске заједнице, не може се рећи. Извесно је, тек, да из јуна 1368. године потиче први потпис прота Саве, његовог сабрата и саплеменика, на документу из ватопедског архива.¹⁴ Акт прота Герасима из јануара 1375. године говори о Доротеју као покојнику. Ту на занимљив начин сазнајемо да је „почивши кир-Доротеј Србин био зло и нетрпеливо настројен“ према пређашњем проту Теодосију, коме је одузео келију у близини Кареје, али да је, потом, увидевши какву неправду чини, понудио часном старцу надокнаду.¹⁵

Почетком XX столећа Козма Влахос у својој вредној књизи о атонском полуострву и његовим манастирима написао је за прота Доротеја из Ксиропотама, који је начелствовао средином девете деценије XIV века, да је „Хиландарац“.¹⁶ До ове забуне дошло је због тога што се у две исправе манастира Светог Павла, које се баве сличним питањима, из новембра 1399. и из октобра 1400. године, спомиње некадашњи прот Доротеј.¹⁷ У првој фигурише Доротеј Ксиропотамски, док се у другој,

32 (новембар 1366. године); С. Pavlikianov, *The Medieval Greek and Bulgarian Documents of the Athonite Monastery of Zographou (980–1600)*. Critical Edition and Commentary of the Texts, Sofia, 2014, № 38, 352, редови 54–55 (децембар 1356. године); *Archives de l'Athos XIII. Actes de Docheiariou*, édition diplomatique par N. Oikonomides, Paris, 1984, № 37, 217, ред 24 (децембар 1361. године); *Archives de l'Athos XXII. Actes de Vatopedi II: de 1330 à 1376*, édition diplomatique par J. Lefort, V. Kravari, Ch. Giros, K. Smyrlis, Paris, 2006, № 116, 288, ред 17 (јануар 1362. године); № 123, 311, ред 19 (јануар 1366. године); *Archives de l'Athos IX. Actes de Kastamonitou*, édition diplomatique par N. Oikonomides, Paris, 1978, № 5, 55, ред 33 (октобар 1362. године); *Archives de l'Athos XII. Actes de Saint-Pantélémon*, édition diplomatique par P. Lemerle, G. Dagron, S. Ćirković, Paris, 1982, № 13, 110, ред 20 (април 1363. године); № 14, 114, ред 17 (јануар 1366. године). Овим документима треба прибројати и хрисовуљу цара Јована V Палеолога за манастир Пантократор из априла 1357. године, у којој се помиње „најузвишенији прот кир Доротеј“, *Archives de l'Athos XVII. Actes du Pantocrator*, édition diplomatique par V. Kravari, Paris, 1991, № 4, 78, ред 2.

¹⁴ *Actes de Vatopedi II*, № 127, 331–333.

¹⁵ *Archives de l'Athos IF. Actes de Kutlumus*, nouvelle édition remaniée et augmentée par P. Lemerle, Paris, 1988, № 31, 123, редови 4–7.

¹⁶ K. Vlachos, *Η χερσόνησος του Αγίου Όρους Αθω και αι εν αυτή μοναί και οι μοναχοί πάλαι τε και νυν*, Volos, 1903, 270.

¹⁷ Акт прота Нифона о поравнању манастира Ксиропотама и Светог Павла (новембар 1399. године) сачуван је у оштећеном грчком оригиналу, у коме нема хронолошких индикација, као и у два примерка српскословенског превода, у којима је сачувана датација; издања К. Vlachos, *Χρονογραφική και τοπογραφική ιστορία του Αγίου Όρους Αθω*, „Αγιος Παύλος“ ο Ξηροτόπιτος 9, 1954, 73–76 (грчки); Љ. Стојановић, *Сѣпари срѣски хрисовуљи, акѣи, биографије, леѣиоѣиси, ѣиѣиѣиѣи, ѣомениѣи, заѣиѣи и др.*, Споменик Српске краљевске академије 3, 1890, № 4, 49–50 (препис из XVII века српског превода); Д. Синдик, *Срѣске ѣовеле у свеѣогорском манасѣиѣиру Свеѣиог Павла*, Мешовита грађа (Miscellanea) 6, 1978, № 2, 188–191 (српски превод савремен оригиналу); в. и Г. Суботић, *Обнова манасѣиѣиру Свеѣиог Павла у XIV веку*, Зборник радова Византолошког института XXII, 1983, 227–231. Акт прота Генадија за манастире Дионисијат и Свети Павле (октобар 1400) сачуван је у два примерка, по један за обе стране; издања Е. Kourilas, *Τὸ κέντρον τῶν ἡσυχαστῶν*, 153–156 (Дионисијат), 222–227 (Свети Павле); К.

о којој је већ било речи, ради о његовом старијем српском имењаку. Научници који су истраживали повест атонског протата правилно су идентификовали двојицу имењака,¹⁸ мада је било и неразумевања њихових резултата.¹⁹

Линос Политис је у студији о грчким рукописима који су припадали удовици цара Душана изнео хипотезу да светогорског прота треба потражити у личности извесног јеромоноха Доротеја, више пута забележеног у записима на манускриптима царице-монахиње.²⁰

Трагично страдали белгијски византолог и хелениста Стефан Бинон²¹ није се непосредно бавио хиландарским игуманом, али је у књизи о легендарним почецима и историји манастира Ксиропотама и Светог Павла, која је постхумно објављена, предложио решење с двојицом Доротеја, Грком и Србином, који су сукцесивно вршили дужност прота.²² Њему, ипак, нису били познати сви акти релевантни за дато питање, па тако ни исправа која првог наследника Грка Теодосија експлицитно назива „кир-Доротејем Србином“.²³

У предвечерје нацистичке инвазије на Краљевину Југославију у Скопљу изашла је и даље незаобилазна књига о средњовековним хиландарским игуманима из пера Владимира Мошина и Миодрага Пурковића.²⁴ Они су сматрали да су двојица Доротеја једна личност,

Vlachos, *Χρονογραφική και τοπογραφική ιστορία*, 82–85 (Свети Павле); в. и А. Guillou, J. Bompaire, *Recherches au Mont-Athos*, Bulletin de correspondance hellénique 82, 1958, 185; P. Nikolopoulos, N. Oikonomides, *Ἐπὶ τὴν Μονὴν Διονυσίου. Κατάλογος τοῦ Ἀρχείου*, Συμμετета 1, 1966, № 55, 278; *Archives de l'Athos IV. Actes de Dionysiou*, édition diplomatique par N. Oikonomides, Paris, 1968; Г. Суботић, *Обнова манастира Свѣѣог Павла*, 237–239.

¹⁸ V. Mošin, *Svetogorski protat*, 92; J. Darrouzès, *La liste des Prôtes*, № 53, 430; № 57, 432.

¹⁹ Дионисија Папахрисанту неоправдано тврди да Жан Дарузе помен из акта прота Нифона приписује обојици Доротеја, в. *Archives de l'Athos VII. Actes du Prôtaton*, édition diplomatique par D. Papachryssanthou, Paris, 1975, 140, нап. 288; Д. Папахрисанту, *Аѣѣонско манастиѣво*, 275, нап. 142.

²⁰ L. Politis, *Griechische Handschriften der serbischen Kaiserin Elisabeth*, *Byzantinoslavica* 2, 1930, 297.

²¹ Као резервни официр белгијске војске и командир митраљеског вода, после тешких борби које је његов батаљон водио у одступању од Намира до Оденарда, погинуо је крајем маја 1940. године у Западној Фландрији; о њему и његовом делу в. R. Demangel, *Stéphane Binon (Bruxelles, 11 avril 1908 – Wacken, 26 mai 1940)*, Bulletin de correspondance hellénique 64–65, 1940, 1–4; O. Delouis, B. Joassart, *Stéphane Binon et le Mont Athos*, *Revue des études byzantines* 73, 2015, 319–374.

²² S. Binon, *Les origines légendaires et l'histoire de Xéropotamou et de Saint-Paul de l'Athos. Études diplomatiques et critiques*, publié par F. Halkin, in: *Bibliothèque du „Muséon“* 13, Louvain, 1942, 262 и даље.

²³ В. нап. 15.

²⁴ Књига се појавила крајем 1940. године у издању *Хришћанског дела*, часописа чији је покретач и покровитељ био митрополит Јосиф Скопски, а скоро цео њен тираж

те да је исти Србин био игуман манастира Хиландара и прот Свете Горе.²⁵ Ипак, начин на који су формулисали своје решење, где је Доротеј, претпоставља се, прво игуман, а затим прот, па онда опет игуман и, напослетку, поново прот, одвећ је компликован, а како је духовито приметио Георгије Острогорски: „То би ипак значило и сувише претпостављати.“²⁶

Острогорски је у свом језгровитом стилу подвргао оштрој критички ставове Мошина, Пурковића и Бинона, те формулисао закључак да је Светом Гором током најмање 10 година управљао један прот, Србин, кога треба разликовати од његовог савременика, сународника и имењака, хиландарског игумана. При томе је дозволио могућност да је Политисов јеромонах био и прот.²⁷ Убедљивост овако изреченог суда огледа се и у томе што га потоње фундаменталне студије, било да је реч о пројекту Аустријске академије о изради просопографског лексикона епохе Палеолога или о приказу српске владавине над Светом Гором Душана Кораћа или, сасвим недавно, о раду Кирила Павликијанова на издавању аката из архива манастира Зографа, нису суштински оспоравале.²⁸ Дисонантних тонова било је мало, а изрицани су успут.²⁹

Ствари су се промениле с појавом књиге Дионисије Папахрисанту о светогорском монаштву.³⁰ Врстан познавалац атонске грађе, грчка научница дала је за право многим критичким ставовима Острогорског,

дословно је плануо априла 1941. године – у пожару насталом приликом немачког бомбардовања цркве Пресвете Богородице у Скопљу. Ново издање, које је припремила Мирјана Живојиновић, приређено је поводом јубилеја осам векова манастира Хиландара; в. предговор епископа Саве Шумадијског у: В. Мошин, М. Пурковић, *Хиландарски игумани*, 7.

²⁵ В. Мошин, М. Пурковић, *Хиландарски игумани*, 87–88.

²⁶ *Исїо*, 88; Г. Острогорски, *Серска обласї њосле Душанове смрїи*, Београд, 1965, 109, нап. 127.

²⁷ Г. Острогорски, *Серска обласї*, 109–110; *isti*, *Problèmes des relations byzantino-serbes au XIIe siècle*, in: *Proceedings of the XIIIth International Congress of the Byzantine Studies* (Oxford 1966), ed. J. Hussey et al., London, 1967, 50, 52.

²⁸ *Prosopografisches Lexikon der Palaiologenzeit*, 3 (Δ... – Ησύχιος), ed. E. Trapp et al., Wien, 1978, № 5946; Д. Кораћ, *Свеїа Гора њод срїском влашїу*, 138; С. Pavlikianov, *The Medieval Greek and Bulgarian Documents*, 349. Кораћ, додуше, напомиње: „Једино што би могло да се као нови чинилац приложи питању идентификације двојице монаха истог имена ... јесте мишљење да судећи према сачуваним српским потписима прота Доротеја и потпису игумана Доротеја ... изгледа да се радило о истој личности“, Д. Кораћ, *Свеїа Гора њод срїском влашїу*, 138.

²⁹ Ђ. Бубало, *Фалсификована њовелџа цара Сїефана Уроша о Сїонском дохоїку*, *Стари српски архив* 2, 2003, 134–135: „Године 1358. на челу Хиландара налазио се Доротеј, вршећи, по свој прилици, истовремено и улогу светогорског прота.“

³⁰ Д. Parachryssanthou, *Ο αθωνικός μοναχισμός. Αρχές και οργάνωση*, Athina, 1992. Једанаест година касније светлост дана угледало је и српско издање овог дела.

али је, истовремено, указала на нетачност неких од његових аргумената. На првом месту, ако је неко игуман, то не значи да не може истовремено бити и прот.³¹ Наведени су и конкретни случајеви: Теоктист Есфигменски из XI века; Никифор Лавриотски из XII столећа; Харитон Кутлумушки (истовремено и митрополит Угровлашке), млађи савременик нашег и непосредни претходник Доротеја Ксиропотамског.³² Већу потешкоћу за идентификовање двојице светогорских часника представља чињеница да нигде није изричито поменути формулација „игуман и прот“. У складу с таквим гледиштем, Папахрисанту одбацује могућност поистовећивања Политисовог Доротеја било с протом, било с игуманом, јер се он искључиво титулише као јеромонах.³³

Мирјана Живојиновић је, приређујући ново издање Мошинове и Пурковићеве студије, реафирмисала њихову тезу о јединственој личности Доротеја, игумана и монаха. Њен је став да је овај јеромонах био хиландарски старешина у периоду 1355–1360, а први човек монашке републике између 1356. и 1366. године.³⁴ Једна од њених успут изречених опаски да би требало упоредити српскословенске потписе на документима прота Доротеја са јединим потписаним актом хиландарског игумана,³⁵ јесте најбољи пут, наше је мишљење, за разрешење ове дилеме.

На исправи братског сабора стоји потпис: „Смерни јеромонах игуман хиландарски Доротеј“³⁶; дохијарски акт из 1361. године вели: „Смерни прот Свете Горе Атона јеромонах Доротеј“³⁷; истоветна је

³¹ Д. Папахрисанту, *Аѿонско монашиѿво*, 272, нап. 125.

³² *Actes d'Esphigmenou*, 30 и № 2, 43–46; Д. Папахрисанту, *Аѿонско монашиѿво*, № 12, 256, нап. 14 (Теоктист Есфигменски). *Archives de l'Athos V. Actes de Lavra I: des origines à 1204*, édition diplomatique par P. Lemerle, A. Guillou, N. Svoronos, D. Parachryssanthou, Paris, 1970, № 63, 323–326; Д. Папахрисанту, *Аѿонско монашиѿво*, № 27, 260 (Никифор Лавриотски). *Actes de Kutlumis*, 8–13 и № 36, 134–137; Д. Папахрисанту, *Аѿонско монашиѿво*, № 66, 274; С. Pavlikianov, *The Medieval Greek and Bulgarian Documents*, 396 (Харитон Кутлумушки).

³³ Д. Папахрисанту, *Аѿонско монашиѿво*, 272, нап. 125.

³⁴ М. Живојиновић, *Акѿи сабора у Круѿишиѿима*, 103, нап. 17; в. и њено мишљење у: В. Мошин, М. Пурковић, *Хиландарски игумани*, 109.

³⁵ М. Живојиновић, *Сѿари срѿски архив III. Сѿоменица ѿрофесора Симе Пурковића*, *Историјски часопис LI*, 2004, 228. Приказујући трећи волумен овог дипломатичког часописа, Мирјана Живојиновић је горепоменуту примедбу употребила у критичком осврту на рад писца ових редова, који је у то време сматрао да се двојица Доротеја не могу поистоветити, уп. Д. Живојиновић, *Акѿи хиландарског браѿског сабора*, 97–98.

³⁶ † Смѿрени иерѿмонахѿ игоумњѿ хиландарски Дорѿѿеи †; в. Д. Живојиновић, *Акѿи хиландарског браѿског сабора*, 94, редови 69–70 и фотографија; в. и сл. 1 у овом раду.

³⁷ † Смѿрени прѿтѿ Светѿѿе Гѿре Аѿѿона иерѿмонахѿ Дорѿѿеи †; в. *Actes de Docheiariou*, № 37, 217, ред 24 и *Actes de Docheiariou. Album*, табла 42; в. и сл. 2 у овом раду.

формулација у ватопедском документу из јануара 1362. године,³⁸ кастамонитском из октобра исте године,³⁹ светопантелејмонском из априла 1363. године (са додатком „кир“ уз лично име),⁴⁰ хиландарском из новембра 1366. године,⁴¹ ватопедском из јануара исте године (с тим што је промењен ред речи на крају: „Доротеј јеромонах“);⁴² у хиландарској исправи из октобра 1364. године каже се: „Прот Свете Горе Атона смерни јеромонах Доротеј“;⁴³ у светопантелејмонској из јануара 1366. године само је обрнут редослед: „Доротеј јеромонах“.⁴⁴ Примећују се, дакле, две основне формуле протовог потписа, које међусобно нису драстично различите, а обе структурно наликују начину игумановог потписивања.⁴⁵ Посматрањем фотографија потписа на свим овим документима, уочавају се палеографске сличности, пре свега у исписивању лигатура и надредних слова, те се стиче снажан утисак о томе да их је писала иста рука.⁴⁶ То би сведочило у прилог тези о томе да је један исти човек водио и Хиландар и Свету Гору. Остаје, наравно, замерка Дионисије Папахрисанту да ни у једном од релативно бројних аката није децидно речено за Доротеја „игуман и прот“, али овај аргумент *ex silentio* може се користити у оба смера, јер он не пориче могућност да је наш јунак управо то и био. Истраживачима остаје да упорно постављају питања, без обзира на фрустрирајућу стварност да на нека, можда и никада, неће бити свеобухватних одговора.

³⁸ *Actes de Vatopedi II*, № 116, 288, ред 17 и *Actes de Vatopedi II. Album*, табла 52; в. и сл. 3 у овом раду.

³⁹ *Actes de Kastamonitou*, № 5, 55, ред 33 и табла 9; в. и сл. 4 у овом раду.

⁴⁰ † Смѣрени протъ Светыѣ Горы Аѡона иерѡмонахъ киръ Дорѡѡеи †; в. *Actes de Saint-Pantéléèmon*, № 13, 110, ред 20 и *Actes de Saint-Pantéléèmon. Album*, табла 29; в. и сл. 5 у овом раду.

⁴¹ L. Petit, *Actes de Chilandar*, № 152, 322, редови 31–32; в. и сл. 8 у овом раду.

⁴² † Смѣрени протъ Светыѣ Горы Аѡона Дорѡѡеи иерѡмонахъ †; в. *Actes de Vatopedi II*, № 123, 311, ред 19 и *Actes de Vatopedi II. Album*, табла 59; в. и сл. 6 у овом раду.

⁴³ † Протъ Светыѣ Горы Аѡона смѣрени ерѡмонахъ Дорѡѡеи †; в. L. Petit, *Actes de Chilandar*, № 148, 313, ред 35.

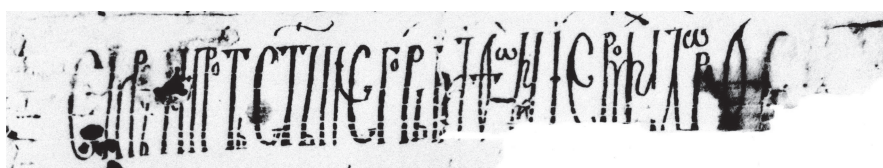
⁴⁴ † Протъ Светыѣ Горы Аѡона смѣрени Дорѡѡеи иерѡмонахъ †; в. *Actes de Saint-Pantéléèmon*, № 14, 114, ред 17 и *Actes de Saint-Pantéléèmon. Album*, табла 31; в. и сл. 7 у овом раду.

⁴⁵ „Смерни прот Свете Горе Атона јеромонах Доротеј“; „Прот Свете Горе Атона јеромонах Доротеј“; „Смерни јеромонах игуман хиландарски Доротеј“.

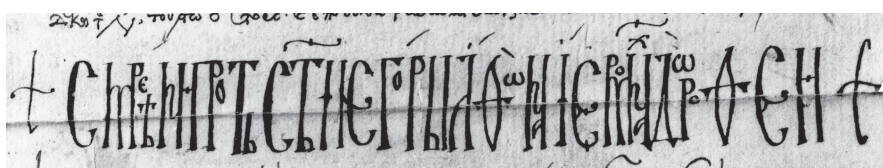
⁴⁶ Уп. надредна слова „ѡ“ и „х“ на сл. 1 са онима на сл. 2–8. В. такође карактеристично „ѡе“ у имену „Дорѡѡеи“ или „м“ у речи „смерни“ (сл. 1–8).

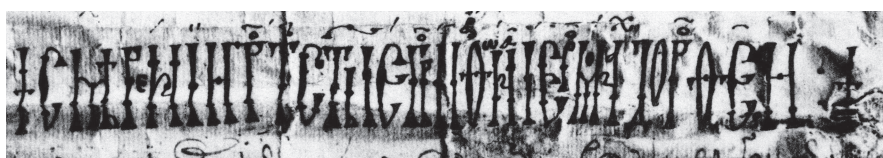
Сл. 1. Потпис игумана Доротеја на акту за манастир Хиландар
(1358–1361. године)

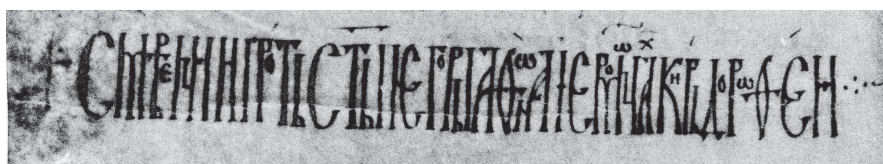
Сл. 2. Потпис прота Доротеја на акту за манастир Дохијар
(децембар 1361. године)

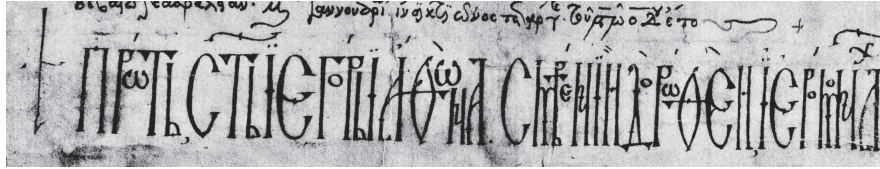
Сл. 3. Потпис прота Доротеја на акту за манастир Вагопед
(20. јануар 1362. године)

Сл. 4. Потпис прота Доротеја на акту за манастир Кастамонит
(октобар 1362. године)

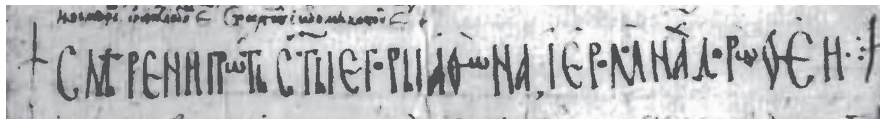
Сл. 5. Потпис прота Доротеја на акту за манастир Свети Пантелејмон
(април 1363. године)

Сл. 6. Потпис прота Доротеја на акту за манастир Ватопед
(25. јануар 1366. године)

Сл. 7. Потпис прота Доротеја на акту за манастир Свети Пантелејмон
(јануар 1366. године)

Сл. 8. Потпис прота Доротеја на акту за манастир Хиландар
(новембар 1366. године)

Dragić M. Živojinović

DOROTHEOS OF CHILANDARI AND THE QUESTION
OF HIS GOVERNANCE OVER THE HOLY MOUNT ATHOS

S u m m a r y

In the mid-1350's the *Hegoumenos* of the Chilandari Monastery was hieromonk Dorotheos, some time later a homonymous member of the Serbian Athonite confraternity would become the *Protos* of the Holy Mount of Athos and would remain in that position for more than 10 years. Whether the warden of Serbian convent was identical to the Athonite *Protos* or the two namesakes and compatriots were contemporaries, that was the question which had been intriguing many scholars in the past hundred years and the findings of their researches hadn't yielded a singular solution. There

was a suggestion that he should be identified with a certain hieromonk of the same name, recorded in the manuscripts that had belonged to Helen, the widow of *Tsar* Stephen Dušan. Another fanciful assumption was made when it was indicated that, in fact, there were two *Protoi* Dorotheoi, one of Greek and the other of Serbian ancestry, that had governed over the monastic community of Athos in sequence. Further disarray was made when the Serbian monk at the head of Athonite congregation was confounded with his namesake and younger contemporary, Dorotheos of Xeropotamou, who was the *Protos* between 1384 and 1387. Nevertheless, a thesis propounded by George Ostrogorsky, that Chilandari's and *Protaton's* headmen were different Serbian hieromonks, gained the prevalence. Still, by comparing the Slavonic signatures of the Athonite *Protos* a number of palaeographical similarities could be discerned, which is leading to a conclusion that they were written by the same hand; and that is a sound testimony to the fact that two Serbian Dorotheoi were one and the same person.

Keywords: Dorotheos, Mount Athos, Chilandari Monastery, *Hegoumenos*, *Protos*, signatures, XIV century.

СРЕДЊИ ВЕК У СРПСКОЈ НАУЦИ, ИСТОРИЈИ
КЊИЖЕВНОСТИ И УМЕТНОСТИ
IX

Превод резимеа
аутори

Лектор и коректор
Марина Сјасојевић

Дизајн корица
Слободан Шијешић

Компјутерска припрема за штампу
Давор Палчић
palcic@EUnet.rs

Штампа
Тојаловић
Ваљево

Тираж: 300 примерака

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

930.85(497.11)“04/14”(082)
94(497.11)“04/14”(082)
811.163.41(082)

Научни скуп СРЕДЊИ век у српској науци, историји, књижевности и уметности (9 ; 2017 ; Деспотовац)

Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности / IX Научни скуп, Деспотовац-Манасија, 20–21. август 2017 [у оквиру манифестације] XXV Дани српскога духовног преображења ; редакција Станоје Бојанин ... [и др.] ; главни уредник Гордана Јовановић. – Деспотовац : Народна библиотека „Ресавска школа“ ; Београд : Институт за српски језик САНУ, 2018 (Ваљево : Топаловић). – 332 стр. : илустр. ; 25 cm

На спор. насл. стр.: The Middle Ages in Serbian Science, History, Literature and Arts. – Тираж 300. – Стр. 7–8: Свечана беседа на отварању XXV дана српскога духовног преображења 19. августа 2017. године / Рада Р. Стијовић. – Стр. 317–332: Хроника XXV Дана српскога духовног преображења / Санела Р. Симић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Summaries.

ISBN 978-86-82379-72-0

1. Дани српскога духовног преображења (25 ; 2017 ; Деспотовац)

а) Српски језик – Зборници

б) Србија – Културна историја – Средњи век – Зборници

с) Србија – Историја – Средњи век – Зборници

COBISS.SR-ID 266470668